

TÜRÜK

2024, Yıl/Year: 12, Sayı/Issue: 39, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 12.09.2024

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 21.10.2024

Sayfa / Page: 259-271

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Melike KILIÇ

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı

Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

melikekiliç@sakarya.edu.tr

BERCİ KRİSTİN ÇÖP MASALLARINDA İRONİ

Öz

Latife Tekin'in 1984'te yazdığı *Berci Kristin Çöp Masalları* şimdiye kadar; dili, anlatım tekniği, farklı edebî türlerin sentezinden oluşan yapısı, karakterleri, konusu, zamanı ve mekânı gibi birçok yönden incelenmiştir. Kente göç ve taşra-kent karşıtlığının konu edildiği romandaki eleştirel bakış hem olaylar hem de dil üzerinden ironi bağlamında bir okumayı da mümkün kılmaktadır. Bu çalışmada edebî eserlerde ve günlük hayatta sıkça karşımıza çıkan ironinin tanımı ve tarihsel gelişiminden bahsedilmiş ve *Berci Kristin Çöp Masalları* metni üzerinden ironi bağlamında bir okuma yapılmaya çalışılmıştır. Roman boyunca kullanılan dil ve üslup ile oluşturulan kurgusal yapıda, ironi üzerine yapılan çalışmalardaki tanımlara uygun olarak, kastedilen anlam sıklıkla tersinlenmiştir. Roman, isminden başlayarak birçok karşıtlıkla kurulmuştur. Mekânların birbirleriyle ve kendilerine verilen isimlerle oluşturduğu tezatlık; karakterlerin adları, kişilik özellikleri ve yaşanan olaylar karşısındaki tutumlarının karşıtlığıyla desteklenmiştir. Yaşanan olaylara karşı anlatıcının ve karakterlerin tepkilerindeki beklenmezlikle de ironik dil romanın başat unsuru hâline gelmiştir. Bu çalışma, romanın büyük bir kısmını oluşturan bu karşıtlıkları tespit ve tahlil etmektedir. Birçok yeni esere dil ve üslup açısından ilham veren romanın, ironik dili bağlamında incelenmesiyle de sonraki çalışmalara kapı açması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İroni, Latife Tekin, Roman, Masal, Berci Kristin Çöp Masalları.

IRONY IN *BERJI KRISTIN TALES FROM THE GARBAGE HILLS*

Abstract

Berji Kristin: Tales from the Garbage Hills, written by Latife Tekin in 1984, has been analyzed from various perspectives, including its language, narrative technique, structure (which synthesizes different literary genres), characters, plot, time, and setting. The novel's critical perspective, which addresses migration to the city and the conflict between rural and urban life, enables an ironic reading through both events and language. In this study, the definition and historical development of irony—which often appears in both literary works and everyday life—are discussed, and an ironic reading of *Berji Kristin: Tales from the Garbage Hills* is attempted. Within the fictional structure created by the novel's language and style, irony is evident as the intended meaning is often the opposite of what is stated, in line with definitions from irony studies. The novel is built on many contrasts, starting with its title. The contrast between locations and the names given to them is reinforced by contrasts in the characters' names, personality traits, and attitudes toward events. With the narrator's and characters' unexpected reactions to events, irony becomes a dominant element in the novel. This study identifies and analyzes these contrasts, which constitute a large part of the novel's fabric. It is hoped that the novel, which has inspired numerous works in terms of language and style, will encourage further studies through its ironic language.

Keywords: Irony, Latife Tekin, Novel, Tale, *Berji Kristin Tales from the Garbage Hills*.

Giriş

Edebiyat, söz söyleme sanatı ve edebî metinler de sözlü anlatılar olmasına rağmen çoğu kez bu sanatsal dil söylenmeyenleri de barındırır. Retorikte, felsefede, sanatta, edebiyatta ve günlük hayatta da söylenmeyen yahut söylenenin aksinin kastedilmesi söz konusuysa edebî metinlerde bu, anlatıcının dilini kuvvetlendirmek ve sanatını beslemek için kullanılır. Türk dilinin ilk metinlerinden itibaren karşımıza çıkan ima yoluyla anlatma; modernist metinlerle birlikte yeni birçok şekil almış ve farklı türlere ayrılmıştır. İroni bu anlatım tarzlarından biridir. İroni birbirinden farklı birçok alanda kullanılmıştır. Bu kullanımlar, kavramın tanımını çeşitlendirmiş ve türlere ayrılmasına yol açmıştır.

İroni, çeşitli türleriyle klasik edebiyatta da vardır ama kavramsal olarak modern dönemde ironi ve türlerinde ayrıca bir zenginleşme ve çeşitlenme görülmüştür. Türk edebiyatında, özellikle modern dönemle birlikte, sıklıkla kullanılmaya başlanan bir anlatım şekli hâlini almıştır. Düz yazı ve şiirlerde; anlatıyı daha eğlenceli hâle getirmek, toplumun anlatılmasına pek alışık olmadığı konuları farklı bir anlayışla okuyucuya sunmak gibi amaçlarla karşımıza çıkan ironi, Latife Tekin'in *Berji Kristin Çöp Masalları* adlı romanında hem dil ve üslup hem de romanın konusu bağlamında yaşanan durumlar yönünden anlatıda farklı bir dünya kuran bir unsur hâlini almıştır. Burada "farklı bir dünya kurmak"tan kasıt; yazarın türünün ne olduğu hususunu açık bıraktığı bu metnin, şehirlerin modernleşmesi neticesinde gerçekleşen sosyolojik ve psikolojik değişimler gibi ciddi ve gündelik

hayatın bazı tarafları epey acı olan gerçeklerini; -öncelikli olarak ironinin kullanımıyla oluşturduğunu düşündüğümüz- masalsi bir dille okura sunmasıdır. Latife Tekin, roman karakterlerinin kişiliklerinin ve anlatılan olayların okur tarafından alımlanması esnasında oluşturduğu bir zıtlık yakalamış ve bu zıtlığı roman boyunca sürdürmüştür. Bunu romanın içindeki görünmez bir kahraman edasıyla ve alışılmadık bir üslupla gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmada, ironik dil, anlatım ve kurgu romanın başat unsuru olarak ele alınmıştır. Üzerine çokça yazılan bu romanın ironi bağlamında bir incelemesini yapmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

İroni Üzerine

TDK'ya ait güncel sözlükte ironi, "*Gülmece, söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme*" şeklinde tanımlanır. (Erişim tarihi: 08.08.2024)

Turan Karataş'ın *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nde ise ironi, "*yaşanan saçmalıkların, karşıtlıkların daha etkili ve vurucu bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla, asıl anlamın gizlenerek bütün bunların doğal bir olaymış gibi anlatılması*" olarak tanımlanır. Karataş; yazarın, aslında gerçeği bildiğini ama bilmiyormuş gibi davrandığını söyler. Ona göre; ironide nükte yerine alay ve acımasız bir eleştiri vardır, ayrıca ironi ustalık ister; ip uçları hemen verilmezse, söz maksadını aşabilir ve yazarın amaçlamadığı bir hedefe yönelir. (2001: 218)

Büyük Felsefe Lugatı'nda ise kavram şöyle tanımlanır:

"*Nakîzi ile tesmiyenin bir nevi istihza veya ayıplama niyetiyle sarahaten zıddı söylenerek söylenilmek istenileni anlatma. 1) Bu, başkalarına karşı saygılı bir vaziyet olarak kıyafet değiştirmiş bir küstahlıktan, eğlenip zevklenmekten ibarettir. 2) Kendi nefsimize karşı zıt duyguların mücadelesidir. Meselâ insan kendinde yüksek duygular görür ve bunlara bir budalalık gibi bakar, onları duymakla eğlenir. 3) Kimseye ilişkisi olmayan fakat fikirlerin tertibinde, sıralanışında kendini gösteren garabet.*" (Çankı 2021: 567)

Ömer Faruk Huyugüzel, ironi kavramının kökeni ve çeşitleriyle ilgili geniş bilgi verdiği *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*'nün "İroni" maddesinde kavramın genel tanımını şu şekilde yapar:

"*(...) ironi, öylenen şeyle kastedilen şey ya da görünürde olan veya beklenen şeyle gerçekte olan şey arasındaki zıtlık, uyumsuzluk demektir. Bu zıtlık veya uyumsuzluk, bir insanın söylediği ile kastettiği şey arasında olabildiği gibi bir olay, bir durum, hatta eserlerin yapısal bir unsuru planında da olabilir. Böylece ironi ya söz ironisi ya durum ironisi ya da yapı ironisi şeklinde ortaya çıkar. Bu yollarla yapılan çeşitli ironi tipleri farklı isimler altında gruplandırılmıştır.*

İroninin her şeklinde de sözün, olayın, durumun içinde bulunduğu şartlar veya bağlam ve ton önem taşır ve bu unsurlar ironinin anlaşılmasına götüren işaretler, ipuçları verirler. Bazı kişiler ve yazarlar ironiyi kendilerine özgü bir ifade şekli olarak kullanabilirler. Nitekim hiciv ve mizah yazarlarının çoğunda ironi, genel bir tutum olarak görülür. Görünürde ve gerçekte olmak üzere ikili bir anlam yönüne sahip olan ironi, belli bir kültür ve zekâ seviyesine veya ince nükteler, espriler yapabilme kabiliyetine sahip kişilere, yazarlara özgü bir ifade vasıtasıdır. Dolayısıyla ironi, söyleyenin veya yazarın kastettiğini anlayabilecek bir zekâ veya kavrayışa sahip dinleyici veya okurlara ihtiyaç duyar." (2018: 231-232)

Çoğu araştırmacı ironi kavramının tarihsel gelişimini Sokrates'ten başlatır. Farklı bir boyutu ile Aristoteles'e de dayandırılmakla beraber ironi kavramının bugün kullanıldığı şekliyle kullanılmaya başlamasına kadar geçen tarihsel süreçte; Yunan düşünürü Pyrrho (MÖ 360-270), Latin Cicero ve retorik ustası Quintilian gibi önemli isimleri görürüz. Kavram genelde saklanma, gizlenme, örtüklük çerçevesinde değerlendirilir ve alegoriyle birlikte okunur. Çağdaş ironi anlayışının gelişim sürecine bakacak olursak da, Batı dünyasındaki gelişim süreci 16. yüzyıla kadar uzanır. (Cebeci, 2016: 264-267)

17. yüzyılda Cervantes'in *Don Quixhote* ve 18. yüzyılda Sterne'ün *Tristram Shandy* eserleri yayımlanır. İroninin Avrupa'da edebî eserleri değerlendirmek için kullanılmaya başlaması ise 18. yüzyılda, geriye dönük olarak bu eserleri değerlendirmek için olmuştur. (Cebeci, 2016: 268)

Romantik ironi, 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkar. Bu ifadeyi ilk olarak Hettner, Jena romantiklerinin görüşlerine atıfta bulunmak için kullanır. (Rush, 2016: 2) *Irony and Idealism-Rereading Schlegel, Hegel and Kierkegaard* adlı çalışmasında Fred Rush, romantik ironinin gelişimine dair ayrıntılı bilgi sunar. Buna göre; ironi zaten hayatın tamamen içindedir, hiçbir zaman sona ermez ve eksilmez. Dünya halihazırda ironik olaylarla kuruludur, önemli olan “öz-bilinç” ile kişilerin bunu kabullenmesi (2016: 8) ve bu şekilde üstesinden gelmesidir. Düşünce hayatının bu kadar içindeyken ironinin asıl ait olduğu alansa felsefedir. Öyle ki ironi; romantik şiiri normalde teorinin yapması gereken felsefi görevler için uygun kılar. Schlegel'e göre ironi, edebî bir mecazı ya da bir tür söz dizimini ifade etmez. O ironi ve nüktenin çeşitli biçimlerine dair tipolojiler sunar. (Rush, 2016: 65)

Tüm bu tanımlamalar neticesinde görülmektedir ki ironinin her alanda karşımıza çıkmasıyla tanımları da farklılık gösterir. Nitekim ironi hususundaki en geniş çalışmalardan birini yapan yazar ve araştırmacı Douglas Colin Muecke de *Irony ve Ironic* adlı eserinde kelimenin artık sadece daha önceki yüzyıllardaki anlamıyla kullanılmadığını, farklı çalışma alanlarına, kişilere ve ülkelere göre değiştiğini söyler. Kelimenin anlamsal evrimi lalettayin bir şekilde olmuştur. (1986: 7) Yazar ironi kavramının sınırlarını o kadar açar ki ona göre iyi bir ironist istediği takdirde her şeyi ironi olarak görebilir ya da bir şey ironik olsun ya da olmasın kimsenin onu ironik olarak görme hakkı sorgulanamaz, sadece algılayış ve zevki sorgulanabilir. (1986: 43) Bunlarla beraber ironinin eski tanımı -bir şey söylemek ve karşıtının anlaşılmasını sağlamak- aşılmıştır. İroni bir şeyi değil sonsuz bir dizi yıkıcı yorumu, muhatabını harekete geçirecek şekilde söylemektir. (1986: 31) Benzer şekilde Fransız edebiyat ve felsefe sözlüklerinde de “harekete geçirme” hususuna vurgu yapılır. İroni kavramının yaygın olarak düşünülenin tersini söylemek anlamına geldiği düşünülse de bu yanlıştır ya da ironi bundan ibaret değildir. Muhatapta bir farkındalık sağlayarak onun eyleme geçmesini sağlayacak bir önerinin ifadesidir. (Glorieux 2022 ve Blay 2003) Turan Karataş da ironide “mizah gibi yüzeysel komikliği yakalamaktan ziyade” okuyucuyu sarsmanın hedeflendiğini ve “insanın gerçek karşısındaki kayıtsızlığına vurgu yapıl”dığını söyler. (2001: 218) *Dictionary of World Literature*'e baktığımızda da ironinin izleyicide yarattığı uyum duygusu üzerinde durulur. İroni kelimesi, ne kadar değişikliğe uğrarsa uğrarsın anlamın kökenini oluşturan Eiron'un -sözlükte minyon ama kurnaz, bilgiyi gizleme becerisi bir tiranlığı yenmeye yeten bir karakter olarak tasavvur edilir- özünü koruyacağından bahsedilir. Buna göre ironi için ironik bir irade, karakterin hayal kırıklığına

uğraması, bir kurban, seyirci, şansın tersine dönmesi, müstehzi bir niyet, çatışma, görünüş ve gerçeklik arasındaki kopukluklar vb. ince ayrımlar olması gerekir. (Shipley 1966)

İroniyle ilgili bir başka sınıflandırma ise Kierkegaard'a aittir. Sokratik ironinin merkeze alınarak geniş inceleme ve değerlendirmelerin yapıldığı kitabında Kierkegaard, ironiyi, “*edimsel ironi*” ve “*potansiyel ironi*” şeklinde ikiye ayırır. Edimsel ironiyi tanımlamaz, ne olmadığını anlatır. Ona göre ironinin tek amacı ironidir. İronistin amacı kendini özgür hissetmektir ve bunu ancak ironiyle yapabilir. Yani ironinin amacı dışsal değil içseldir. Ayrıca ironinin bir dinî inanış olmadığına da değinir. İroninin satir, taşlama ve alaydan farkını da ortaya koyar Kierkegaard; bu ise ironinin gözlemini ortaya koyması, gördüğü boşluğu yok etmemesidir. Ayrıca bu boşluk görme çabasının ironiyi şüpheye de sürüklediğini ve bu sayede felsefe için de yararlı olduğunu belirtir. (2009: 279-282) Burada da güldürüyle farklılaşır ironi; “*Güldürü, ironiden çok daha derin bir kuşkuculuk içerir, çünkü burada her şey sonluluğa değil, günahkârlığa bağlıdır*” der. İroni ile mizah arasındaki fark ise; mizahın ironiyi kapsamaması; ironinin hiçbir şeyi beğenmeme hâline karşılık, mizahın ise bir sanat olmasıdır. (2009: 366)

İroni kavramını ve tarihsel gelişimini ayrıntılarıyla incelediği çalışmasında Oğuz Cebeci; “*ilk bakışta, söz, yazı, davranış vs. yollarla ortaya konan ve biri açık, biri de bu açık ifadenin zıddını ima eden gizli bir anlamdan oluşan, iki katmanlı bir yapı biçiminde görünür. (...) İroni bir şeyler söyler gözüküp başka bir şeyi ima etmekten çok, iki ayrı şey söyler gözüküp, aslında ikisini de kastet(me)mek biçiminde tanımlanmaya daha uygundur*” der. (2016: 281)

Tanım ve tasniflerden de anlaşılacağı üzere ironi, kuramcılara göre farklı şekillerde algılanmış ve tarif edilmiştir. Ama ironinin genel olarak kabul edilen birkaç işlevi vardır. Oğuz Cebeci bu işlevleri şöyle sıralar: “İroni konuşmacının sözlerini kuvvetlendiren bir retorik araçtır; toplumsal ve bireysel zaafı teşhir etmeye yarar ve okuyucuya belirli alanlarda farkındalık kazandırmak için kullanılan bir tekniktir.” (2008: 96) Farkındalık sağlayarak muhatabı harekete geçirme durumu, edebî metinlerin toplumsal yönünü öne çıkarmasıyla da ironik anlatımı önemli kılmaktadır.

Latife Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nın dilini kurarken ironinin tüm işlevlerinden yararlanarak okurun dikkatini “*toplumsal ve bireysel zaaf*”a çekmeyi başarmıştır. Kurduğu dil ve masal dünyası; bilindik masallar ve anlatıların zıttı olduğu ve karakterlerin hareketleri çoğu kez okurun beklentisiyle ters düştüğü için eser, bu bağlamda incelenmesi gereken bir kaynak olarak karşımızda durmaktadır.

Berci Kristin Çöp Masalları Üzerine

Latife Tekin'in çalışmamıza konu olan *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı yapıtı, birçok dile çevrilmiş, ayrıca okur ve eleştirmenler tarafından da ilgiyle karşılanmıştır. Yazarın göç ve yoksulluk temasını işleyen ve yayımlandığı dönemlerde hem övülmüş hem de romandaki kişilerin anlatılışının Türkiye gerçekliğine ters düştüğü noktasında eleştirilen (Moran 2016: 77) ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*; *Berci Kristin Çöp Masalları* romanının ayak sesleri gibidir. Sıklıkla işlenen temaların farklı bir kurgu ve dille verilmesi dikkati Latife Tekin'in romanları üzerine çekmiştir. Bu yeni dil ve üslup nedeniyle de eleştirilmiş olan Latife Tekin, Berna Moran'ın deyişiyle “*zaten bu (gerçekçi) yöntemin dışında ve alışılmış roman tekniklerinden yakasını sıyırmış bir anlatım yolu, hatta belki yeni bir anlatı türü arıyordu.*” (2016: 77) Tekin bu yolu yahut türü *Berci Kristin Çöp*

Masalları romanıyla bulmuş gibidir. John Berger, İngilizce önsözünde romanın “*bir dil romanı*” olduğunu yazar. Ancak bununla beraber yeni bir türü de zorlamış; masal, roman, hikâye, destan ve anı türlerinin karmaşasından kendine yeni bir anlatım yolu icat etmiştir. Bunu yaparken de içerik ve biçim olarak Türk halk edebiyatı unsurlarından yararlanmış ve bunu kendisi de şöyle açıklamıştır:

“*Gerek Sevgili Arsız Ölüm’ü gerekse Berci Kristin Çöp Masalları’nı halkımın dilinden, yaşamından yola çıkararak yazdım. Çünkü romanın, özellikle de klasik romanın, halkımın kendisine bakışına, dünyayı algılayışına denk düşmediğini düşünüyorum. Ama kendi halk edebiyatımızı, kültürümüzü temel alarak yeni bir biçim geliştirme çabasındayım.*” (Kalkan 1983: 4)

Latife Tekin, romanını yazmaya başladığı dönemde işçi hareketiyle ilgili hiçbir metin olmadığı için “*hangi sesle, kime ve ne anlatacağımı, nasıl bir dille anlatacağımı*” uzun uzun düşündüğünden bahseder ve bu eserde “*alışılmadık biçimde yazdığı*”nı kendisi de söyler. (Özer 2020: 70-71)

Yazar romanın türünü belirlemesiyle ilgili olarak ise “*Toprağı sahiplenene kadar derme çatma evlerde direnen*” insanların “*gerçek evlere dönüşecek olan maket evlerin, kendini sayıklayan evlerin*” hikâyesini anlatacağını fark ettiğinde romanını nasıl yazacağını anladığını söylemektedir:

“*Benim kitabım da romanı sayıklayan bir kitap olacaktı. Romanı düşleyen ama kendisi roman olmayan bir anlatım bulmalıydım. Kitabım gecekondulaşma macerasını yalnızca dille değil biçimiyle de yansıtmalıydı.*” (Özer 2020: 76)

Latife Tekin’in ilk romanından bir yıl sonra 1984’te yayımladığı *Berci Kristin Çöp Masalları*, var olan bir türü kırmaya/yapmaya çalışması; barındırdığı büyülü gerçekçi unsurlar ve alışılmadık anlatım teknikleriyle çok sayıda incelemeye kapı açmıştır ve açmaya devam edecektir. Bu çalışmada ise, eser ironi bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Berci Kristin Çöp Masalları Romanında İroni

Latife Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları*’nda neresi olduğu bilinmeyen fakat İstanbul’u andıran bir şehrin çöplüğünde kurulan bir gecekondu mahallesinde yaşananları başlıklandırılmamış ve numaralandırılmamış 21 bölümde anlatmıştır. Romanda gecekondu mahallesinde yaşayan insanların; yabancıları oldukları şehir atıklarıyla, fabrikalardan mahallelere salınan kirle ve onun getirdiği hastalıklarla, mahallelerini yıkmaya çalışan ekiplerle mücadelesi anlatılır. Bu gecekondu mahallesi romanda fiziksel olarak kurulurken aynı zamanda kendi gelenek ve inanışlarını da oluşturan insanların bir kültürü de kurması mahallenin gözünden anlatılır. Burada anlatıcı artık mahalledir. Mekân şahıslaşmıştır. Her şey değişir, hikâyeler farklılaşır, insanlar ölür ve giderken mekân hep oradadır. Bu hareketlilik de onun varlığını kuvvetlendirir.

“*Bir anda kurulan mahalle modern kentin içerdiği yerleşik, düzenli yaşam deneyiminin tam tersi bir deneyim alanıdır.*” (Dişçi 2017: 234) İncelemelerde genelde bu karşıtlıktan bahsedilmekle beraber; mahalleyi oluşturan da modern kentin kendisidir. Fakat oluşturmuş ve onu yoksaymıştır; kaderine terk etmiş, ardında temiz su ve güzel kapılar hayali kuran insanlar bırakmıştır. Tekin’in de bir söyleşisinde belirttiği ve romanda anlattığı gibi “*Türkiye’nin modernleşmesi için hem emeklerine ihtiyaç vardı, hem de onlardan periler gibi görünmez olmaları isteniyordu.*” (Özer 2020: 69) Bu durum da Çiçektepe halkının doğayla ilişkisinin bozulmasına yol açmıştır. Hem bu ilişkinin bozulması, hem de şehirden uzakta ama onun içinde olmak gibi istisnai bir durumda olmaları

“yaşamsal duyarlılıklarını doğadan ve hatta kendilerinden koparıp çöplük merkezli bir hâle getirmiştir.” (Can 2018: 114)

İroni, romanın isminden başlamaktadır. “Berci” ve “Kristin” ile “Çöp” ve “Masal” kavramlarının karşıtlığı romanın en başından itibaren bizi karşıtlıklar içinde bir anlatıyla karşılaşmaya hazırlamaktadır.¹ Berci, romanın içinde açıklandığı üzere köylerde süt sağmaya, Çiçektepe’de ise çöp toplamaya giden kızların terbiyesi bu gidiş dönüş esnasındaki tavırlarıyla ölçülür, bu kızlara “Berci kız sıfatı layık” görülürdü. (Tekin 2018: 26) “Kristin” ise romanın sonunda gördüğümüz üzere Deli Gönül karakterine, cinsel birliktelikler ile para kazandığı için, Çiçektepe’nin erkekleri tarafından takılan isimdir. (Age: 142) Bu açıdan bakıldığında, romanın adını koyan ve hikâyesini kuranların da kadınlar olduğunu görmekteyiz.²

Yine, bakıldığında çöp ve masal kavramlarının karşıtlığı dikkat çekicidir. “Masal” kelimesinin anlamı Türk Dil Kurumu’nda;

“1. Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür. 2. Boşuna söylenmiş söz.” (Erişim Tarihi: 08.08.24) şeklinde geçmektedir.

Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü’nde ise masal şöyle tanımlanır:

“İnançları, bazı örf-adetleri ve genel ahlaki genellikle çocuklara aşılacak, ders vermek; onları eğlendirmek amacıyla uydurulan ve olması hemen hemen dünya gerçekliğinde mümkün olmayan olayları konu edinen ilginç anlatılar. Masalların çoğu anonim bir karakter kazanmıştır. Bazı masallar, gerçekle bağlantılı oldukları izlenimi verebilirler. Masal kahramanları çokluk tabiatüstü/olağanüstü güçlerle donanmış olurlar.” (Karataş 2001: 276)

The Uses Of Enchantment adlı eserinde Bruno Bettelheim, masallardaki figürlerin ikircikli olmadığını, hepimizin gerçekte olduğu gibi, aynı anda hem iyi hem de kötü olmadıklarını söyler. Kutuplaşma çocuk zihnine hâkim olduğu için masallara da hâkimdir. Romanda bu karşıtlık romanın adından başlar. Ayrıca biz karakterlerin zıt kutuplardaki tiplere evrilmesine de şahitlik ederiz. (2010: 19)

Bettelheim, kendimizi bir masala bıraktığımızda yaşadığımız hazzın, hissettiğimiz büyüün, masalın psikolojik anlamından değil, edebî niteliklerinden, yani bir sanat eseri olarak masalın kendisinden kaynaklandığını söyler. (2010: 23) Romanın masalsı dilinin getirilerinden biri de budur. Farklı bir üslupla anlatılsa tepkilerimizin çok farklı olacağı bir dizi olay, üslupla normalleştirilir ve şehrin gecekondu kısmında yaşananlara karşı -eserde tüm açıklığıyla anlatılmasına rağmen- uykuya devam edilir.

Masallarla ilgili tanımlamalarda ortak nokta bu tür anlatıların olağanüstü nitelikler taşımasıdır. Nesilden nesile çoğu kez kadınlar tarafından aktararak; bir dizi olay sonucunda genelde iyilerin kazanıp kötülerin kaybettiği ve böylece yeni nesillere iyiliğin örnek olması beklenen bu anlatılar; bir çöplüğü hikâye etmek için iyimser kalmaktadır. “Çöp”ün gerçekliği ve somutluğu; burada

¹ Romanın adlandırılması hakkındaki görüşler için bkz: Nuran Kekeç (2024). “Karnavalın Büyülü Gerçekçiliğe: Berci Kristin Çöp Masalları”. *Millî Folklor (Yaz/Summer Eki)*. S. 91.

² Roman adlandırması sürecinin detaylarını yazarın anlatımıyla okumak için bakınız: Pelin Özer (2020). *Latife Tekin Kitabı*. İstanbul: Can Yayınları.

yaşayanlar için iyi ya da kötü, kazanan ya da kaybeden olmak yerine yaşayan ya da ölü olmanın birincil durum olması çöp ve masal kavramlarını ironik bir şekilde karşı karşıya koymaktadır.

Romanın bölümlerinde sırasıyla Çiçektepe adının verildiği mahallenin kuruluşu, efsanelerinin doğuşu ve ikinci Çiçektepe'nin kuruluşu anlatılır. *“Bir kış gecesinde, gündüzleri kocaman tenekelerin şehrin çöpünü getirip boşalttıkları bi tepenin üstüne, çöp yığınlarından az uzağa, fener ışığında, sekiz konu kurul”*ur ve bu konduları ilkin çöp toplamaya gelenler görür. (Tekin 2018: 11)

Romanın adıyla başlayan ironi, mahallenin adının Çiçektepe olmasıyla devam eder. Çöplerin tepesine kurulmuş ve insanların yoksulluk, hastalık ve acıyla uğraştığı rüzgârlı bir tepede bulunan bu mahallenin adı; oradakilerin isteğiyle değil dışarıdan bir müdahale ile Çiçektepe olmuştur. Yıkımcılarla mücadelelerinden sonra sakinlerinin adını *“Savaştepe”* olarak belirlediği mahalle; *“resmî giysili iki adam”*ın müdahalesiyle Çiçektepe olmuştur. İsimlendirme konusundaki bu zıtlık Vladimir Jankelevitch'in *“ironik tersine çevirme”* kavramını da hatırlatmaktadır.³ Ayrıca bu kısımda *“resmî giysili iki adam”* tasviri de önemlidir. Yaşayan halkın, mahallenin kuruluşu ve olaylarla ilgili olarak sürekli bir gerilim içinde olduğu mahallenin adı otorite tarafından romantize edilerek, *“Çiçektepe”* olarak değiştirilmiştir. Burada otoritenin gerçeği çarpıtarak *“savaş”* adını *“çiçek”* adıyla değiştirmesi neticesinde oluşan zıtlık hem durumu ironik bir hâle getirmiş, hem de otoriteler (resmî giysili adamlar ve fabrika patronu) kendileri için bir savaş verirken Çiçektepe halkının ezilmesi durumuna da telmihte bulunmuştur.

Nitekim romanın anlatıcı mekânıyla ilgili incelemesinde Ahmet Duran Arslan da ismin ironik oluşu üzerinde başka bir açıdan durmuştur:

“Her şeyden önce romanın ana kahramanı pozisyonundaki Çiçektepe'nin, ironik bir isimlendirme olduğu açıktır. Şehir çöplerinden ve yabancı bir kültürün atıklarından oluşan çöp tepelerinde kurulmuş/doğmuş bir mekânın isminin Çiçektepe olması elbette ki absürd bir durumdur.” (2017: 210)

Romanın devam eden bölümünde Çiçektepe'nin etrafına kurulan ve atıklarını doğaya bırakan fabrikaların işçiler ve mahalledeki insanlar üzerindeki olumsuz etkileri eleştirilir. *“Fabrikadan yağın kar”* (Tekin, 2018: 22) Çiçektepe'nin çiçeklerini kurutur, tavukların ve hatta çocukların ölümlerine sebep olur. Bu kısmı yazarın *“Tavuklar boyunlarını büküp büküp kıvrıldı, insanlar başlarını dik tutamaz oldu. Çocuklar hap yemiş gibi mosmor kesilip oyun oynarken uykuya daldı. Uyuyan çocuklardan biri hiç uyanmadı.”* (Age: 22) şeklinde masalsı bir dille anlatması ironidir. Öncelikle durum ironiktir çünkü genel itibarıyla bizler masallardan güzel şeyler anlatmasını bekleriz ya da kar benzetmesi yapılan bir nesnenin güzel olması ve bu üslupla anlatılan bir durumun güzel olanla sonuçlanması normalimizdir. *“Uyuyan çocukların uyanmaması”* durumu ise korkunçtur ve anlatım diliyle çelişir, bu çelişki ise ironiyi doğurur. Yine bu olayların neticesinde mahalleliye fabrika sahibinin yoğurt dağıtmasının mahalleli tarafından dualarla karşılanması ve ilaç şişelerinin yıkandığı *“mavimsi sıcak su”*yun mahallelinin üstüne salınmasıyla *“Çiçektepe'nin düğün evine, bayram yeri”*ne dönmesi yazarın anlatımıyla Sokratik ironiye dönüşür. Anlatıcı, suyun mahalleye neye mal

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Vladimir Jankelevitch (2021). *İroni*. Çev: Yunus Çetin. İstanbul: Metis Yayınları.

olacağını bilmektedir; fakat mahallelinin sevinmesini alaycı bir üslupla aktarır okura: “*Yaz gününde kar altında mavimsi sıcak bir suyla yıkanmak yalnızca Çiçektepelilere kısmet oldu.*” (Age: 22)

İlerleyen bölümlerde fabrikanın atıklarının işçileri ve insanları zehirlemesine karşılık verdiklerine değinilirken, işçilerin kokudan ve atıklardan baygınlık geçirmelerine karşılık fabrikanın havlu, sabun ve şeker dağıtması alaylı bir şekilde anlatılır. Burada ironi mahalleli ile fabrika arasındaki alma verme dengesizliğinin insanların tepkisine yol açması beklenirken, olanların “*yüreklere su serpmesi*”dir.

Çiçektepelilerin fabrikalar, işsizlik ve yıkım ekipleriyle savaşı sürerken çöp yolunun üstündeki çikolata fabrikalarından birinin duvarına “*NATO Caddesi*” yazan mavi bir levha asılır. Levhaya ve üzerindeki yazıya anlam vermeye çalışırkenki durumları da durum ironisi barındırır. NATO’nun ne demek olduğunu anlamaya çalışan mahalleli kendi arasında bunu tartışırken çok farklı çıkarımlarda bulunurlar. Bu kısım daha çok alaycı bir dille anlatılır. Fakat bu “*masal*”ın her şeyi bilen velisi Güllü Baba sahneye girdiğinde okurun beklentisi onun “*bastonunu yere vura vura*” doğru cevabı vermesidir. Fakat Güllü Baba şöyle der: “*NATO eğrilik demeye gelmesin!*” Bu beklenen ve yaşanan olay zıtlığı ile bir karakterin kendisi hakkında kurduğu imajın okurun kurduğu ile çatışması, durumu ironik bir hâle büründürür. (Age: 31)

Çiçektepelilerin dertlerinden biri olan işsizlik fabrikalarda iş bulmalarıyla son bulmuşken fabrika sahibinin haklarını yemesi üzerine grev başlatan işçileri teşvik edenin kim olduğu konusunda mahallelinin konuştukları bölüm de dili bakımından ironik olarak nitelenebilir. Bunun yanında yine mahalle halkının önüne şehrli bir kelime çıkmıştır ve onlar şehirden gelen çöpleri kullanmaktaki hünerlerini kelimeleri kullanmak hususunda gösteremezler ve yine Güllü Baba kelimelere verdiği anlamlarla durumu daha ironik bir hâle getirir: “*Herkes birbirine sendikanın ne olduğunu sorarken Güllü Baba sendikanın sandıktan gelme olduğuna dair açıklamalarda bulundu.*” (Age: 45)

Romanın “*Bir vardı bir yoktu/ Allah’ın kulu çoktu*” (Age: 60) şeklinde masal gibi fakat masalın alışılmış zamanını kırarak başlayan altıncı bölümünde mahallede gerçekleşecek muhtarlık seçimleri konu edilir. Gazete okumayı çok seven Ciğerci’nin muhtar adayı olduğu haberi yayıldıktan sonra Naylon Mustafa ve Çöp Bakkal karakterleri de muhtarlığa adaylıklarını koyarlar. Çöp Bakkal’ın seçim vaatlerini içeren metin ve sonrasında diğer adayların cevaplarının ironik bir dille kurulmuş olması önemlidir. Buna karşılık Naylon Mustafa “*dilinin altından bürokrasi diye bir laf çıkar*”ır. (Age: 64) Bu da mahalle halkının bilmediği ve mana veremediği kelimelerden biridir.

Fabrika sahibi Bay İzak’ın fabrikada yaptığı çalışmaların anlatıldığı sekizinci bölümde, işçi haklarıyla ilgili eleştiriler bulunur. Fabrika sahibi “*İşçilerin çalıştığı odaları mezarlardan ayırmak için*” (Age: 77) odalara lamba taktırır. Yine bir işçi hakkı olan “*çocuk parası*” husundaki diyalog da fabrika sahiplerinin işçilere karşı olan tavrını ortaya koyarak eleştirir niteliktedir ve aslında patronlar tarafından bilinen bir durumun bilinmiyormuş gibi çocuk parası hususunda farklı ve alakasız bir tanım yapmaları Sokratik ironi örneği olarak gösterilebilir:

“-Çocuk parası da ne?

-Çocuklarınız bayramlarda fabrikaya gelirler.

-Tek tek ellerimizi öperler.

-Biz de onlara harçlık veririz.” (Age: 78)

Fabrikada insanların çokça çalıştırılması ve bunu teşvik etmek için yapılan “*muntazam işçi*” ve “*muntazam çalışmayan işçi*” ayrımı “*muntaza*” diye bir küfrün ortaya çıkmasına yol açar. İşçilerin daha hızlı çalışmalarını söyleyen ara-sözde modern yaşamın işçileri makinelerle yarıştıran ve hız tutkusundan başka hiçbir şeyi gözü görmeyen tavrı, söylenenin aksini ima etmek için en rahatsız edici manzaraların gerçekleştiği bir senaryo kurularak ironik bir dille eleştirilir:

“İşçiler daha hızlı

Uçaktan daha hızlı

Çalışın daha hızlı

Elim ayağımdan önce

Uzanırsa prese?

Parmaklarınız kopar

Üstüpiye kan dolar” (Age: 79)

Romanın ilerleyen bölümlerinde ise Çiçektepe’de Çöp Muhtar tarafından yaptırılan okula gelen öğretmenle karşılaşırız. Çöplerde uçuşan martıların, çöplerin görüntüsünün güzelliğine şiirler yazan ve bu şiirleri çocuklara okutarak gösteriler düzenleyen “*Şiirli Hoca*”nın anlatıldığı kısımlarda da ironi unsurları mevcuttur. Şiir türü medeniyetimiz ve edebiyatımızda kötü şeyleri anlatsa bile estetik kaygısı yüksek olduğu için güzelliği çağrıştıran bir tür olduğundan insanların çeşitli acılar çektiği ve fakirlik içinde ölümle yüz yüze yaşadığı bir gecekondu mahallesinin şiirle anlatılması beklenmedik bir durum oluştururken, çöp dağlarının “*güzel*” olarak nitelenmesi de eklenince öğretmenin bu tavrı bir durum ironisini ortaya çıkarır: “*Şiirli Hoca çöp bayırlarının ve konduların şiirini yaza yaza bitiremezken Çiçektepe’ye arkası arkasına sahte fabrikalar kurulmaya başlandı.*” (Age: 93)

Burada şehirden gelen ve yaşayanların çilelerini bilmeyen ya da bildiği için mekânı güzelleyen şahıs anlatılırken Latife Tekin’in kendisini anlattığı da düşünülebilir. Uzaktan bakıldığında çöp dağları yazarın kendisine de büyüleyici gelmektedir. Bunu bir söyleşisinde şöyle anlatır: “*Gidip gecekonduları seyrededim. Bebek sırtlarından Boğaz’a bakıyormuş gibi büyülenirdim. İstanbul’un bazı yerlerinden çok güzel görünür o mahalleler.*” (Özer 2020: 69)

Romanın sonraki kısımlarında, mahalleye yeni gelen ve dönüşen karakterlerle ilk farklı tiplerine kavuşan Çiçektepe; siyasi terimlerle de karşılaşmaya başlar. İnsanların yabancılaşmaları birbirleriyle fikir çatışmasına girdikleri bölümlerde imalı bir dille verilir:

“*Hınık Alhas dünya ve insanlık bilgisinden yola çıkarak çöp bayırlarına komünistlik geldiğini söyleyenlerin başını tuttu. (...) Çamlı Bayram (...) çöp bayırlarına gelenin komünistlik olmadığını, ellerinde ay yıldızlı bayraklarla kablo ve bisiklet fabrikasından çıkan işçiler olduğunu söyledi.*” (Age: 103-104)

Aynı fikir ayrılıkları, mahalleli “*anarşist’ diye bir lafın anlamını kovalarken*” de yaşanır. Yazar bu esnada kondularda hırsızlıklara sebep olan bir çetenin ortaya çıkmasını da “*çeteye kavuşmak*” şeklinde, olumsuz bir durumu olumlu kelimelerle anlatarak, ironik bir dille aktarır. (Age: 124)

Romanın tamamında kuruluşuna ve ayakta kalmasına şahitlik ettiğimiz Çiçektepe, son kısımda ikiye ayrılır ve ikinci bir Çiçektepe'nin kuruluşuna şahit oluruz. Vakıf Çiçektepe ve Birlik Çiçektepe'nin önce aynı mahallenin iki versiyonuyken sonrasında, Vakıf Çiçektepe'nin “esrar zulası, fuhuş yuvası” gibi tamlamalarla anılmaya başlaması, romanın sonunda dahi iki Çiçektepe'nin karşıtlığıyla kurulan ironik bir durum oluşturmaktadır. Anlatıcı, hikâyesini başladığı şekilde ironik bir dille ve bir sona ihtiyaç duymadan bitirir. Çiçektepe ve benzer mekânlar, şehirli insanın okuduklarından ve izlediklerinden anladığı/anladığını sandığı şekilde varlığını sürdürecektir. Anlatıcı, son cümlesinde dahi çingenelerden yükselen tekerleme tonundaki sedalar ve bu seslerin yerini neyin alacağını ima eden detaylarla, ironinin hayatla birlikte devam edeceğini sezdirir. Anlatının bu son kısımına vermeye çalıştığı mesaj ise asıl ironinin mekânın ve insanların tıpkı hayat gibi değişkenlik göstermeye devam edecek olduğunu ve yaşantı devam ettikçe ironinin süreceğini okura bildirmesidir.

Sonuç

İlk kullanımından itibaren farklı bilimsel alanlara ait olarak çeşitlenen tanımlarıyla ironi; kendisini en iyi şekilde edebî metinlerde göstermiştir. Türk edebiyatında da gerek sözlü gerek yazılı dönemde örneklerini gördüğümüz ironi; modernist metinlerde, geçirmiş olduğu sürecin sağladığı olgunluğun da katkısıyla, daha bilinçli bir şekilde kullanılmış ve edebî metinlerde sanatsal bir dil kurma çabasının aracı olmuştur. İroni, düşünülenin aksine söylenen şeyin tersini kastetmek değil, muhatapta bir farkındalık sağlama amacı taşıyan bir anlatım biçimidir ve bu özelliğiyle sosyal hayatta ve sanatta alımlayanın harekete geçmesinin sağlanmasının istendiği dönemlerde kullanılmıştır, denilebilir.

Latife Tekin'in 1984'te yayımladığı ikinci romanı *Berci Kristin Çöp Masalları*, kurduğu yeni dili ironi sayesinde beslemiş ve bu bağlamda bir okumaya imkân sağlamıştır. Romanın, 1980 İhtilalinin hemen sonrasında siyasi ortamda ve SSCB'nin yıkılışının hemen öncesindeki bir tarihte yazılmış olması da bu noktada önemlidir. *Berci Kristin Çöp Masalları*; psikolojik ve sosyolojik olarak büyük sonuçları olan göç, yeni tarzda bir şehrin kuruluş süreci, insanların geldikleri yerin geleneklerini yurt edindikleri bölgenin alışkanlıklarıyla harmanlamaya çalışarak yeni bir sosyal düzen kurma süreci gibi önemli ve üzerinde durulması gereken bir konuyu, okuru harekete geçirmek isteyen bir üslupla anlatması şaşırtıcı değildir. İroni ve istihzayı kullanarak; “orada” çok yakında olan bir trajediyi anlatan yazar, Pelin Özer'le yaptığı söyleşisinde roman yazım süreçlerinde de gecekondularıyla ilgili araştırma, inceleme ya da metin bulmak konusunda zorlandığını söyler. Buradan hareketle, yazarın böyle bir hayata karşı duyarsız kalan şehirlileri harekete geçirmek ve bu hayatı onlara göstermenin yolu olarak; roman ile masal arasında kalan bir tür ve ironi ile gerçek arasında kalan bir dili kullanılmayı seçtiği söylenebilir. Çünkü hayat ve ölüm arasında sıkışmış insanların, bir yaşam alanı ile çöplük olmak arasında kalan bir mekânda şehre tutunduğu bu mahalle de ancak “arada” bir dil ve türle anlatılabilir.

İroni, zihnin özgürleşmesini mümkün kıldığı gibi aynı zamanda anlatım şeklinin özgürlüğünü de sağlamaktadır. Adı ve içinde yaşananlar “resmi giyimli adamlar” tarafından belirlenen Çiçektepe halkının yaşantısı en rahat ve özgür bir biçimde ironi yoluyla anlatılmıştır. İroninin yalnızca bir doğrunun altında bir yanlış ya da bir yanlışın altında bir doğru görmek değil de aynı durum içinde iki

farklı durumu birlikte görmek olduğu düşünülürse; yazarın şehri farklılaştıracak ya da düşünsel olarak temizleyecek olan ve bazen cehalete varacak dereceye gelen “saflık”ı büyük şehrin çöplüğünde görmesi tesadüf değildir. Belki de çöp şehirlerdeki bu insanların uğradığı haksızlık ve ona karşı verdiği tepkiler, bahsettiğimiz harekete geçirici etki olacak, nihayetinde romanda sadece bir tanesini gördüğümüz gecekondu mahallesinin sakinleri şehrin acımasız tarafını bu temiz niyetle dengeleyecektir.

Romanda yazarın olaylar ve onları anlatış şekli arasındaki zıtlık; kişiler ve mekânlar arasındaki zıtlık kadar büyüktür. Eseri, okurun beklentisini büyük oranda kıran bu anlatım biçiminin yarattığı karışıklığın büyüklüğü ve sürekliliği oluşturmaktadır. Bu çalışmada; ironik dilin *Berci Kristin Çöp Masalları* romanının kurucu unsurlarından biri olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın, edebî eserlerdeki ironi unsurlarının tespiti ve Latife Tekin’in yazı dilini kurarken yararlandığı tekniklerden birini aydınlatması açısından yeni araştırmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynaklar

- Arslan, Ahmet Duran (2017): “Merkezî Figürün Melez Dil ile Sunumu”. *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 2017/8, s. 198-212
- Bettelheim, Bruno (2010): *The Uses Of Enchantment, The Meaning and Importance of Fairy Tales*. New York: Vintage Books.
- Can, Ahmet (2018): “Latife Tekin’in Romanlarında Doğa ve İnsan İlişkisi”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara- Hacettepe Üniversitesi.
- Cebeci, Oğuz (2016): *Komik Edebi Türler Parodi, Satir ve İroni*. İstanbul: İthaki Yayınlar.
- Cebeci, Oğuz (2008): "Tarihsel Bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi ve Bazı Uygulama Örnekleri". *Cogito*, Sayı 57. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çankı, Mustafa Namık (2021): *Büyük Felsefe Lûgatı 2*. Haz. Recep Alpyağıl. İstanbul-İz Yayınları.
- Dişçi, Zeliha (2017): “Berci Kristin Çöp Masalları’nda Mekânın Varlık Tarzı Üzerine Bir İnceleme”. *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 2017/8, s. 228-247
- Huyugüzel, Ömer Faruk (2018): *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Jankelevitch, Vladimir (2021): *İroni*. Çev: Yunus Çetin. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalkan, Şenay (1983): “İlk Romanı ‘Sevgili Arsız Ölüm’le Dikkati Çeken Latife Tekin: ‘Aslında Roman Yazmak İstemiyorum’”. *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Aralık 1983.
- Kekeç, Nuran (2024): “Karnavaldan Büyülü Gerçekçiliğe: Berci Kristin Çöp Masalları. *Millî Folklor (Yaz/Summer Eki)*, S. 91, s. 210.
- Kierkegaard, Søren (2009): *İroni Kavramı-Sokrates’e Yoğun Göndermelerle*, Çev. Sıla Okur, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Moran, Berna (2016): *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-3 Sevgi Soysal’dan Bilge Karasu’ya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özer, Pelin (2020): *Latife Tekin Kitabı*. İstanbul: Can Yayınları.

Tekin, Latife (2018): *Berci Kristin öp Masalları*. İstanbul: Can Yayınları.

Türk Dil Kurumu: sozluk.gov.tr. Erişim Tarihi: 08.08.2024